

Прегледни рад

Раиса Ј. ЦВЕТКОВИЋ*

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

Биљана С. СОЛЕША**

Универзитет у Нишу
Филозофски Факултет

МОЋ КОЛЕКТИВА И ИДЕНТИТЕТ ЖЕНСКИХ ЛИКОВА У ПРОЗИ ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА

Айсѝракић: Проза српских реалиста богата је садржајима који афирмишу културни образац патријархалне заједнице и подређени положај јединке унутар ње. Тема патријархалне породице је доминантна у прози Лазе Лазаревића који инсистира на приказивању сукоба проистеклих из индивидуалних психолошких проблема појединаца унутар колектива. У овом раду указујемо на ауторову уметничку слику женског трагања за идентитетом и одступања од стереотипног обликовања женских ликова. У уводном делу рада дат је краћи осврт на патријархални културни образац пишчевог времена и положај појединца унутар заједнице. Садржај средишњег дела чини интерпретација женских ликова у приповеткама *На бунару* и *Школска икона*. У завршном делу рада тумачи се ауторово опредељење за финална решења у којима јунакиње, упркос почетном сукобу, настављају живот у складу са нормама заједнице.

Кључне речи: патријархална заједница, отпор, идентитет, женски ликови, реализам

Друштвена средина чија је уметничка слика обликована у прози српских реалиста крајем XIX и почетком XX, века утицала је мноштвом неписаних патријархалних норми на обликовање живота појединаца не допуштајући индивидуалност јединке. Једна од омиљених тема ове прозе је сеоски живот. У тадашњој прози са темом села видно се афирмисао модел патријархалне задружне заједнице. Сеоска тематика је присутна и у прози Лазе Лазаревића у којој се посебно уочавају проблеми јединке у економском поретку или

* Наставник руског језика, raisa.cvetkovic@pr.ac.rs

** Докторанд, solasabilja@gmail.com

проблем прелаза појединца из једне у другу културну сферу. (Иванић 2007: 69) Аутор је разумео друштвене проблеме свога доба и снагу патријархалне друштвене свести која је још увек била супериорнија у односу на надолазеће новине. У свом прозном стваралаштву приказао је мноштво сукоба унутар јунака који су иницирани различитим силама завршавани или преображајем јунака или духовним поразом, али свакако тријумфом заједнице и њених норми.

У овом раду дајемо осврт на проблематику женског отпора патријархалном обрасцу присутном у приповеткама *На бунару* и *Школска икона*. Лазаревић је у овим приповеткама обликовао женске ликове, јунакиње које трагајући за сопственим идентитетом долазе у сукоб са нормама патријархалне заједнице којој припадају, али након трагичних распињања губе снагу и подлежу ономе што је јаче. (Vučenov 1986: 40) Лазаревић је први у српској књижевности приказао сложена психичка стања у човеку узрокована моралним колебањима и представио другачије, сасвим нове типове јунака, те усмерио пажњу истраживача књижевне уметности на нераскидиве везе књижевности и психологије. Како наводи Јасмина Ахметагић: „Проблем слике стварности (схваћене шире од социјалних оквира), представе о другом (тзв. имагологија), емпатије и идентитета, који су предмет књижевног проучавања, изворно сежу из психологије и на њу се морају ослонити. (...) Највеће теме књижевности у исти су мах и доминантне психолошке кризне ситуације“. (Ахметагић 2017: 59) Тумачење књижевноуметничког дела условљава неки од комуникацијских фактора: интенција аутора, психолошки, језички и искуствени дискурс, субјективне детерминанте тумача и избор метода тумачења. (Стишовић Миловановић 2018: 46) У овом смислу речи за целовито осветљавање сукоба и обликовања женских ликова у наведеним приповеткама неопходан је мали осврт на владајући културни образац у Србији ауторовог доба.

Српски културни образац у другој половини XIX века је функционисао на традиционалним патријархалним основама. У идеалном моделу патријархална заједница би требало да буде заснована на равноправности, заједништву и сарадњи. У њој не би требало да буде сукоба. Појединци унутар заједнице су у идеалном кључу неагресивне личности срећне и задовољне постојећим начином живота. Расподела моћи и питање ауторитета се подразумева и о томе се не расправља. Такав модел заједнице не пружа никакве могућности за истицање појединца у породици или ван ње. Лична идентификација се остварује искључиво у оквиру статуса у коме се појединац налази а који мора бити друштвено прихватљив. Јединка која прихвата друштвеноприхватљиви образац понашања заузврат од заједнице добија заштиту и сигурност, као и могућност да се развија као стабилна личност у унапред датим оквирима, са мање-више потпуним увидом у основна збивања током читавог живота који може бити нарушен само спољним деловањем на које појединац не може утицати. (Гавриловић 2005: 200–207)

Традиционална и патријархална друштва налажу да жена остаје у оквирима приватне сфере везана за кућу и децу, да служи мужу и породици, да се жртвује. У идеологији патријархалне културе основни женски задатак је да буде добра мајка и домаћица. (Требежанин 2002: 93–103) Пожељно је да жена буде неприметна, далеко од јавног, друштвеног живота, да буде скромна, послушна, трпељива, пожртвована. Осим тога требало би да сама осети да је мање вредна од мушкарца. Зато брак у тако уређеним односима најчешће постаје облик деградације жене (уместо афирмације и потврђивања) јер жена постаје заробљеник породице и породичних односа. (Шијаковић 2005: 323–336) Тадашњи српски културни образац није афирмисао друштвену промоцију женске деце путем канала редовног школовања. (Немањић 2008: 220) Велики допринос идеализацији патријархалног, задружног живота у другој половини XIX века дала је српска сеоска приповетка. Међутим, иако се живот у задругама идеализовао и у јавности афирмисао, па и путем књижевности, средином XIX века у Србији задруге нису биле нити чврсте нити трајне. (Вулетић 2002: 66) За глорификацију породичне задруге најрепрезентативнија је Лазаревићева приповетка *На дунару* (1881) (Јеврић 2017: 470), која почиње идиличном сликом једне породичне задруге:

„Каква је то кућа, старинска задруга – читава војска! Дођи само увече, а да ти се надају, па ће те пресрести једна снаха на самом путу, с лучем у руци. Друга стоји у шљивику, трећа је пред стајом четврта одбија псе, пета у кухињи, шеста у соби куда те воде – читави сватови! И све је у њих весело, све скромно, све задовољно“ (Лазаревић 1956: 133).

У српској прози епохе реализма често се налази на овакве описе, али у знатном броју текстова ће се наићи на одступање од овог обрасца. Представљане су свађе укућана, непоштовање родитеља или пак појединца, јунакова жртва који страда услед немогућности да оствари свој лични интегритет. Док је колективни идентитет пружао јунаку стабилност и упориште, није било потребе за преиспитивањем. Идентитет није непроменљива категорија, те је самоидентификација појединца мењала његов однос према другима. Слабљење духа колективитета, које је настајало са великим друштвеним и епохалним кризама, отварало је пут за снажење персоналног идентитета, а јунацима, стављеним пред изазове, дилеме и изборе. (Јефтимјевић-Михајловић 2015: 51)

Основа унутрашње структуре Лазаревићевих приповедака једраматици ток једне људске емоције. Аутор се најчешће опредељује за љубав, страст или егзистенцијалну угроженост као доминирајуће емоције. Без обзира на тематику у свим приповеткама јасно је уочљив драмски ток радње којим је захваћен појединац или породица. Сукоби се одвијају између двеличности, између главне личности и његове околине или је сукоб упојединцу кога раздиру

две различите супротстављене емоције или супротне животне тежње. Присуство сукоба подразумева стварање драмске тензије. Драматичност има корене у сукобима емоција и свести, страсти и обавеза, темперамента и устаљеног реда, између средине и појединца или унутар појединца. Сукобљавају се колективни дух и појединац, дужност и страст, породична оданост и љубавно осећање. (Солеша 2014: 50–52) У издвојеним Лазаревићевим приповеткама представљени су покушаји пружања отпора јунакиња постојећем поретку ствари, отпор покоравану (*На бунару*) и покушај борбе за самосталност и индивидуалност (*Школска икона*). Исход сукоба у двома приповеткама аутор решава у корист заједнице. Након неуспелог покушаја јунакиње схватају грешку, те преображене, враћене са странпутице на „прави пут“, настављају да живе у заједници срећно интегрисане.

Инхибиторна моћ групе и победа колективног духа породице над бунтовним индивидуализмом представљени су у приповеци *На бунару*. (Вукићевић 2007: 168) Милорад Јеврић подсећа да индивидуалне слободе и независне егзистенције нису у потпуности могуће ван ширих друштвених оквира, брака, породице, задруге и нација, а судари на релацији индивидуално – колективно постали су не само књижевна тема него и предмет проучавања и испитивања више научних дисциплина. Лазаревић је у овој приповеци поборник патријархалних вредности и старинског морала који на врло вешт и лукав начин доводи побуњену јединку до спознања како се без колектива не може, али да је тај колектив пожељан само ако у њему владају искрени односи, без имало присиле и терора. (Јеврић 2017: 469–470) Ова приповетка открива кретање из спољашњег у унутрашњи простор, из отвореног света, пуног несигурности и неспокоја у затворени свет породице где је све весело, све скромно, све задовољно. (Деретић 2011: 834)

Приповетка *На бунару* садржи сукоб јединке са патријархалном заједницом, са многољудном породичном задругом. Идиличну слику живота у породичној задрузи нарушава најмлађа снаха Анока, опирући се устаљеном реду и начину живота са којим се суочава. Ова приповетка делује јаким драмским интензитетом. Анока је носилац драмског елемента у приповеци. Драмски сукоб почиње споља на релацији заједница – појединац, мада узрок сукоба није социјални већ психолошки. Проблем је у Анокином карактеру. Током приповетке види се како се сукоб преноси у унутрашњост Анокине личности где се дешава и обрт драмског тока.

На самом почетку се описује кућа Матије Ђенадића и начин живота у њој. Арсен Ђенадић се загледао у Аноку, лепу а размажену девојку чији се карактер, по мишљењу укућана, не би уклопио у заједницу. Они се ипак венчавају и заплет почиње Анокиним разноврсним непристајањима на дневне обавезе у дому. Невоље укућана расту до тренутка када старешина породице, Ђедо решава проблем наредбом да се Анока мора слушати. Аутор се

задржава на опису Анокине преображајне ноћи „под липом“ кадајунакињу муче дилеме да ли да се врати оцу, да бесни још више или да се помирити и понизи. Унутрашњу борбу прекида „нека хришћанска жица“ која ће њену мисао и радњу приповетке покренути у смеру помирења и покајања.

Анокин психолошки профил дат је изоловано од стандардног лика и понашања патријархалне сеоске девојке и жене. Њено понашање више потиче од размажености. То је отпор једном реду ствари, људским односима, дакле патријархалној уређености једне људске заједнице. Тако и ова приповетка улази у ред већине Лазаревићевих приповедака у којима јединка долази у сукоб са освештаним редом и животном средином. Јунакиња је у процепу између жеље за моћи и стварне немоћи да сруши један ред ствари. Њена воља да заповеда расте, узмиче, оживљава и коначно умире. Темперамент је гони да „бесни“, карактер јој не дозвољава да се покори и тиме понизи, али околности су јаче и она након драматичне унутрашње борбе схвата да нема куда из датих граница живота. (Vučenov 1986: 60–62)

Приповетку *На бунару* можемо посматрати и као социолошку и као психолошку приповетку, пошто драма у породици Ђенадића није изазвана социолошким, већ психолошким узроком, а то је Анокин карактер. Психолошки узроци прете социјалним последицама, јер се идилични живот патријархалне сеоске задруге нарушава претећи да заједницу потпуно сруши. У овој приповеци дата је идилична апотеоза које тада у ствари није било, што на неки начин представља патријархалну утопију. Анокино супротстављање једној патријархално уређеној друштвеној заједници Слободан Марковић тумачи сматрајући да овом приповетком Лазаревић допуњује и донекле заокругује свој идејно-естетски став, који налаже да треба бранити патријархални живот од млађарије, јер она не зна да цени његову вредност. У Аноки је оличио ту млађарију: пркосну, намћорасту, безобзирну и себичну. Поседујући такве особине она се нужно морала сукобити са задругом која не трпи изразити индивидуализам. (Марковић 1962: 26) Као најмлађа снаха у кући Ђенадића морала је прихватити кућни ред или да укућанима „објави рат“. Јединица у очевој кући природно је и размажена и поред тога свесна своје необичне и ретке лепоте. Знајући њену размаженост и тврдоглавост Ђенадићи се не радују могућности да им она буде члан породице, али ипак удовољавају Арсену и просе Аноку. Сукоб је почео одмах по венчању и трајао дуго. Жене су трпеле, муж приметио као и старији укућани. Дуго се нико није пожалио. „У њену држању било је нечега заповедничкога, тиранскога, као да си је морао послушати. Можда је то била и њезина лепота што је тако силно властовала над женама“. (Лазаревић 1956:139) Анока се позивала на права из очеве куће и донети мираз и тиме се бунила против заједнице и задружне хијерархије, тражећи независност, другачију брачну заједницу и личну слободу. Анока заправо жели слободу од рада. Као јединица

у очевој кући била је повлашћена, у новом дому повластица од рада није било. Пуна себе, самоуверена, уображена, себична и немилосрдна Анока је покушала да се избори за некадашњу повлашћеност. Нерад за који се бори је истовремено последица једног система патријархалног васпитања, које се односило на мезимце и јединце. У том смислу речи Анокина побуна нема дубљу моралну основу, те је и повратак Анокин безболнији, лакши. Искусни Ђедо ће проницљиво открити Анокину личност. Анока је особа која се може приволети или придобити, али не и сломити. Њен проблем је само у томе што није навикла на рад и послушност. Ђедо поступа шокантно и необичајено наређујући да се Анокини хирови морају поштовати и одричући се, наводно, своје власти. Могућност да наређује била је прилика да Анока искуси горчину самовоље и тежину одговорности од сваког заповедања људима. Преузевши власт, Анока почиње да осећа моћ усамљености.

„И наместише Аноки да спава. Јес', ал' није тако ласно заспати, као што је мислила! Што никад није било, то она сад осети самоћу! (...) На њу кидаше бесно и њено рођено срце, а нема ко да га одбије. Свет се преврнуо и она стоји стрмоглавце. Ал' пасјалук не попушта.“ (Лазаревић 1956: 145)

Анокин преображај биће праћен још једним радосним откривањем, новорођеним осећањем заједништва, припадности једном колективу. Повратак јединке представља душевно и морално исцељење. Појединац се након странпутице враћа породици, или широј заједници, и увек себи самом. „Лазаревић дубоко верује да је човек у суштини, у самом корену свога бића добар, а да се једино осамљеници, огрезли у пороку, не дају поправити.“ (Јовичић 1978: 58) Горана Раичевић сматра да се срећни расплет ове али и осталих Лазаревићевих приповедака у којима се појављују емоције ганутости, тронутости, узбуђења пред узвишеним, може обухватити појмом епифаније (пореклом из хришћанске религије, примењив у естетици и у књижевности) који у књижевности може описати афекте, емоције које подсећају на религијско искуство сусрета са објављеним божанским принципом. Епифанијаније вид интелектуалног већ емотивног односа према предмету и може се поредити са „доживљајем божанске моћи“ исказаној кроз чуда. Пример епифанијског доживљаја у књижевности је сцена из приповетке *Први њуш с оцем на јушурење* када се мајка и деца моле пред иконом. Након тога следи сутрашњи сусрет мужа и жене (сцена код амбара и чувени дијалог). Епифанијски доживљај јунакиње из приче се преноси на читаоца, што је доказ да се овај појам у књижевности може употребити онако како је Аристотел формулисао ефекат катарзе. Епифанијски ефекат се може препознати и у неким другим Лазаревићевим приповеткама (*На дунару, Он зна све*). Тако преображаје у карактерима тумачитмо другачије, а афекат који настаје када уочимо преовладавање божанског принципа

у човеку, победу скромности, дарожљивости, доброте и љубави према ближњима, епифанијом. (Раичевић 2007: 110–111)

Завршну сцену приповетке Светлана Томић коментарише као потребу аутора да нагласи важност људскости, а не крутог поштовања првенства унутар лествице патријархално подељених улога. Матија Ђенадић чини незамисливо. Он занемарује патријархалне односе надређени – подређени. Тиме Лазаревић сугерише да није важна подела родиних улога међу људима колико љубав и узајамно поштовање: „на крају приче апологија душе обједињује све чланове заједнице. Они су испуњени радошћу која је произашла из потребе самилости према другачијем типу човека једне задруге каква је била Анока“. (Томић 2014: 114–115)

У приповеци *Школска икона* аутор најпре описује идиличну слику једног патријархалног села чију хармонију нарушава нови учитељ. Учитељевим доласком почиње заплет и сукоб свештеника и учитеља, који су представници традиционалних и модерних схватања. Последице сукоба ће се нависте одразити по јунакињу, свештеникову кћер јединицу која није директни учесник сукоба, али је у индиректном сукобу са средином, с обзиром на то да је свештеникова кћер, млада учитељица Мара једина женска образована особа у свом селу и шире. Ставови тадашње србијанске патријархалне заједнице о образовању женске деце били су иначе негативни. Образовање женске деце на нивоу средње школе у Србији је започело оснивањем Више женске школе у Београду 1864. године. У овој школи су се припремале учитељице за рад у женским основним школама. Наставнице ове школе биле су једне од првих високообразованих жена у Србији. Виша женска школа је највећи значај придавала етичко-националним вредностима усклађеним са потребама тога времена. (Матијевић 2011: 535) Учитељи су у XIX веку припадали најобразованијем слоју становништва. У паланкама и селима чинили су посебан чиновнички слој. Од њих се захтевало да својим понашањем и владањем дају пример социјалном окружењу. Средина је пратила и њихов рад али и приватни живот, те је свако одступање од устаљених норми изазивало реакције средине које често нису биле пријатне. Учитељски позив је био и једино могуће занимање србијанских жена у XIX веку. (Вулетић–Мијајловић 2013: 135–136)

У сижеу приповетке *Школска икона* прати се одрастање и школовање младе учитељице Маре (...). *Школска икона* је старинска пасторална идила (Деретић 2011: 834), компонована из неколико разноликих делова. Почетни, идилични део је прича о хармонији свих чланова једне друштвене заједнице, о некаквом пасторалном животу. Ови делови се могу назвати и неком врстом наше рустично-патријархалне утопије. (Вићенов 1986: 40) Широко време радње приповетке траје око двадесет година. Након идиличне слике села у коме срећно живе сељани са својим попом, који је у селу

највећи ауторитет, поп добија кћер у веома касним годинама, а попадија убрзо умире. Други део приповетке прати Марино одрастање и школовање. Долазак учитеља у трећем делу је почетак заплета који сезаоштрава и појачава касније у четвртном делу када у село након завршене школе долази Мара. Понашање младе учитељице не открива срећну, задовољну младу девојку. Мара је углавном сетна и потиштена. Често шета селом, понекад се састане и са учитељем. Љубав између Маре и учитеља није у причи развијена. Аутор више пажње посвећује опису учитељевог и Мариног бекства и пожару школе. Поп покушава да спаси икону светог Саве у пожару, где ће се и повредити. Мара се на време враћа и добија од оца на самрти опрост. Говорећи о драматичности догађаја у приповеци, Велибор Глигорић каже да од момента када учитељ уграби кћер старог свештеника, расте врло емотивно драматика догађаја, живо излагана, увек у истом напрегнутом даху, у сталној напетој радњи, која је пуна експлозива. Трка за одбеглим учитељем је приказана изванредно живо, страшно, темпом у коме се захуктала радња не зауставља, који не даје предах, већ кулминира у порасту емоција када букне пожар у школи. (Глигорић 1954: 154) Иако је жртва драме у овој причи Мара, њена лична драма као и њен психолошки профил у приповеци нису детаљније развијени. Читаоци прате узроке и последице сукоба. Упркос ауторовом таленту за вешто приказивање унутрашњих стања јединке, у овој приповеци, за разлику од осталих Лазаревићевих приповедака слика унутрашњег света јунака је изостала. Марина несрећна судбина, незадовољство, немири, жеље, снови, су изостављени. Иако се аутор овде не опредељује за приказ интимније стране људске драме инсистирајући на догађају а не на јунакињиним доживљају, Марино понашање све време указује на то да је и она на неки начин у сукобу са својом средином. Мара као одрасла није срећна. Видимо је сетну, замишљену, одсутну.

„А она хода по пољу. Замишљена је – али јој је јасно лице. Није то туга, ни брига што занима њену душу. То је она сентименталност, ваљда својствена њеним годинама и школи коју је учила. (...) У то доба поста Мара још замишљенија. Некипут, опет, стоји сама у соби. Нешто се страшно бори са самом собом. Ударе јој сузе, па плаче, плаче, па опет уједанпут утре очи, дохвати књигу, тресне о сто, отвори, па навали читати.“ (Лазаревић 1956: 111–112)

Мара је рођена и одгајана у изузетно здравој и на здравим основама утемељеној средини. А онда се одвојила од куће и отишла на школовање у свет. Како је школовање одмицало, тако се Мара удаљавала од своје средине. Самоћа, отуђење и образовање чине своје. Када се коначно враћа у село, у које је у међувремену стигао нови учитељ и невоља сељана, Мара се била видно променила. Сви су се њоме поносили, а она је била замишљена, често одсутна мислима и тужна. У причи нису дати детаљи о Мариној љубавној вези

са учитељем, њена лутања и тражења себе, драматика њених осећања током бекства и повратка, ни расplet Марине животне приче. Посрнула девојка на крају прихвата онакав начин живота који задовољава очекивања заједнице. Покајнички портрет одбегле кћерке аутор представља на драмски патетичан начин. Ипак, Мара је на крају приче скоро сасвим санкционисан лик. Њен портрет је нем и укочен. (Томић 2014: 129–130)

У прози Лазе Лазаревића готово сви јунаци се сукобљавају са патријархалним редом, духом и нормама колектива. Над пороцима и бунтовним појединцима патријархално друштво у Лазаревићевој прози увек односи победу. (Леовац 1978: 249) У приповеткама са сеоском тематиком финални завршеци су у знаку преображаја посрнулог појединца коме помаже нека снажна, добра и племенита личност. У том смислу занимљиви су „пантеистички тематски топови, редовно укључени у завршетак приповедака као њихов епилог: јединство човјека и природе, јединке и космоса, човјека и Бога, тренутног и вјечног, појединачне и опште среће. То је тесно везано за сугестију душевне неизмерности, гдје ауторско ја хоће да се стоји с јунаком и читаоцем у јединственом расположењу“ (Иванић 2007: 37), као што је случај у приповеци *На дунару* када размажена Анока постаје послушни члан задруге захваљујући мудрости најстаријег члана. Овакав лирски, ексклазивни завршетак указује на ауторово усхићење животом у патријархалној задрузи и традиционалним вредностима. Посрнула попова кћи у приповеци *Школска икона* опредељује се за живот којим ју је отац учио. Епилозима ових приповедака потврђује се њихова етичко – идеолошка основа. Анока и Мара се враћају утабаним стазама заједнице свесневеличине моралне и духовне одговорности. Говорећи о приповеткама Лазе Лазаревића, Милан Кашанин наводи да аутор у својим приповеткама суди својим личностима у име начела која нису његова лична правила живота нити патријархална, ни обичајна. Увидом у разрешења конфликта откривају се верска осећања и религиозна личност Лазе Лазаревића као и пишчев хришћански морал. (Кашанин 1977: 120)

Истовремено гледано из перспективе културолошких прилика ваља напоменути да се од тадашњих припадника интелектуалних кругова очекивало преузимање одговорности за изградњу једног новог културног обрасца. У тек ослобођеној земљи требало је брзо надокнадити социјалну и културну заосталост узроковану владавином туђина. (Немањић 2008: 263) То је подразумевало неминован сукоб са још увек владајућом патријархалном идеологијом, те су духовне кризе припадника интелигенције честа пропратна појава у редовима образованих људи, што је самим тим и условило тематизацију у књижевности. Образоване жене биле су права реткост и нису радо прихватане. Многи појединци који су припадали првим генерацијама србијанских интелектуалаца нису били довољно снажни да се избеаве из мреже

патријархалних норми заједнице. Исти проблем се односи и на све јединке које су желеле и безуспешно покушавале да се изборе за право на самосталну креацију и начин живота који би подразумевао право на индивидуалност. У Србији последњих деценија XIX века сваки индивидуалац би се морао сукобити са неписаним нормама колектива, а потом и са самим собом разапет дилемом: интегрисати се са колективном или остати истрајан на путу индивидуализације. Лазаревићеве јунакиње се враћају свесне моћиколектива и сопствене слабости да било шта промене.

ИЗВОРИ

Лаза. К. Лазаревић. *Сабрана дела 1*. Београд: Просвета. 1956.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахметагић 2017: Јасмина М. Ахметагић. „Интердисциплинарни приступ књижевности: Књижевност и психологија“. *Башићина*. Св. 42. стр. 57–73.
- Вукићевић 2007: Душан Иванић, Драгана Вукићевић. *Ка њојшници српској реализма*. Београд: Завод за уџбенике.
- Вулетић 2002: Александра Вулетић. *Породица у Србији средином 19. века*. Београд: Историјски институт.
- Вулетић–Мијајловић 2013: Александра Вулетић, Јасна Мијајловић. *Између њосела и балова: живој у Србији у 19. веку*. Београд: Завод за уџбенике.
- Вуџенов 1986: Dimitrije Вуџенов. *Приповетке Лазе Лазаревића*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Гавриловић 2005: Биљана Гавриловић. „Појединац и породица“. *Гласник Етнографској инститиуи САНУ*. књ. 53. Београд: Етнографски институт САНУ. стр. 197–212.
- Глигорић 1954: Велибор Глигорић. „Лаза К. Лазаревић“. *Српски реалистички*. Београд.
- Деретић 2011: Јован Деретић. *Историја српске књижевности*. Београд: SEZAM BOOK.
- Иванић 2007: Душан Иванић, Драгана Вукићевић. *Ка њојшници српској реализма*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јеврић 2017: Милорад Јеврић. *Историја српске књижевности: реализам I*. Косовска Митровица / Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици / Бесједа.
- Јефтимијевић–Михајловић 2015: Марија Јефтимијевић–Михајловић. „Идентитет и његова оближја у роману „Митрова Америка“ Петра Сарића“. *Башићина*. св. 39. стр. 49–67.
- Јовичић 1978: Владимир Јовичић. *Песник моралне носилаије*. Београд: Просвета.
- Кашанин 1977: Милан Кашанин. „Светлост у приповести“. *Изарани есеји*. Београд: Рад. стр. 120–121.
- Леовац 1978: Славко Леовац. *Поршреји српских њисаца XIX и XX века*. Београд: СКЗ.
- Марковић 1962: Слободан Марковић. *Лаза Лазаревић*. Београд: Рад.
- Немањић 2008: Милош Немањић. *На њрају српске иншелиенције XIX века: Тојографија и социографија*. Београд: Драслар партнер.
- Раичевић 2007: Горана Раичевић. *Лаза Лазаревић јунак наших дана*. Нови Сад: Академска књига.

- Солеша 2014: Биљана Солеша. „Конфликтно језгро приповетке Лазе К. Лазаревића. *Синџезе*. год. 3. бр. 6. стр. 49–58.
- СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ 2018: Ана СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ. „Комуникација са пишчевом имагинацијом“. *Башићина*. св. 46. стр. 13–18.
- ТОМИЋ 2014: Svetlana Tomić. *Realizam i stvarnost, nova tumačenja proze srpskog realizma iz rodne perspektive*. Beograd: Alfa univerzitet / Fakultet za strane jezike.
- ТРЕБЈЕШАНИН 2002: Žarko Trebješanin, „Stereotipne predstave o ženi“ u: *Polni stereotipi*. zbornik radova. (ur) Isidora Jarić. Beograd: Nova srpska politička misao.
- ШИЈАКОВИЋ 2005: Иван ШИЈАКОВИЋ. „Нова подручја сукоба између мушкарца и жене“. *Теме*. год. 29. бр. 3. стр. 323–336.

Raisa J. CVETKOVIĆ

Biljana S. SOLEŠA

THE POWER OF COMMUNITY AND THE IDENTITY OF FEMALE
CHARACTERS IN THE PROSE OF LAZA K. LAZAREVIĆ

SUMMARY

The prose of Serbian realists is rich in contents that uphold the cultural pattern of a patriarchal community and the subordinate position of an individual living within. The subject matter of patriarchal family is dominant in the prose of Laza Lazarević who insists on depicting conflicts stemming from distinctive psychological problems of individual people inside a community. This paper emphasizes the author's artistic picture of female searching for identity and also deviation from stereotypic shaping of female characters. The introductory part of the paper presents a short review of a patriarchal cultural pattern of the writer's time and the position of individuals inside the community. The central part consists of the female characters' analysis in short stories "At the Well" and "The School Icon". The final section of the paper interprets the author's orientation towards final solutions in which we see heroines who, in spite of the initial conflict, continue their lives in accordance with the community norms.

Key words: Patriarchal community, resistance, identity, female characters, realism.